

Testis Temporis – Az idő tanúja 19.

*Látom Bottyánit is, vállával országot
Támasztja, s romlásra nem engedi aztot,
És noha ő nem vár senkitől jutalmot,
Maga virtusából nem vesz elegendő jót.*
(Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem, 1651)

Bevezetőt írta és a szöveget összeállította:
Dr. Nagy Zoltán

A Batthyányak nemzetsége Vas vármegyében – 15 nemzedék jeles személyiségei – 1452 – 1966

Batthyány I. Ferenc (1497 – 1566)
vörösmárvány domborműve

Körmend, 2007

Címlapterv:
Jámboi Tamás

Sorozatszerkesztő:
Dr. Nagy Zoltán

Fotók:
Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum Batthyány Archívuma

Lektorálta:
Móricz Péter

Technikai szerkesztés:
Markovics Ágota

A megjelenést támogatta:
Gróf Batthyány Bálint
Körmend Város Önkormányzata
Magyar Nemzeti Múzeum
Oktatási és Kulturális Minisztérium
Vas Megye Közgyűlése Batthyány Emlékbizottsága
Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága

Belső címlap: Szalónak, Borostyánkő, Németújvár, Rohonc vára, a körmendi és a zalaszentgróti kastély, a budai, a bécsi és a pozsonyi palota

ISSN: 1786-1292
ISBN: 978-963-87325-3-8

Kiadja:
Körmend Város Önkormányzata

Felelős kiadó:
Bebes István polgármester

Az idők tanúi

A lexikonok, enciklopédiák – rendszerezett ismereteink tárházai – lassacskán letűnnek a valós élet színpadáról, mert felváltja őket a virtuális világhálón való tájékozódás, noha ott is szinte teljes egészében ugyanazokat az információkat leljük fel, mint a jó öreg molyrágta könyvekben. Fokozottan érvényes ez a híres családok történetét illetően, hiszen átfogó, minden családtagra kiterjedő, szintetikus kutatás hosszú időt igénylő cselekedet, így a modern technika többnyire a múlt században, vagy még régebben írt szócikkeket ismétli meg, gyakran csaknem változatlan – néha vissza-visszatérő hibás – tartalommal. Bö száz esztendő magyar nyelvű lexikonjainak adatait számba véve arra a következtetésre juthatunk, hogy az igen terebélyes, ágas-bogas családfával büszkélkedő Batthyányak közül csupán 30-35 jeles személyiség került ez ideig az érdeklődés homlokterébe.

Gróf Batthyány Lajos tragikus sorsú miniszterelnök emléke előtt tisztelegve, születésének 200. évfordulóján az ismert adatokat rendszerezve ismételten számba vesszük a nemzetség Vas vármegyében gyökerező tagjait, úgy ahogyan láttatták velünk szócikkíró elődeink.

A Batthyányak nemzetségről

Batthyány: németújvári előnévvel magyar és birodalmi főnemesi (bárái, grófi és hercegi) család.

A Batthyány-család eredetét az Árpád-kortól követhetjük nyomon, ugyanis az Őrs vezér nemzetségéből származó Renoldot tekintik első ismert ősüknek. Az első település, melyhez kötődnek Kővágóórs, viszont nevüket az 1398-ban adományként szerzett Battyán településről kapták. A legújabb kutatások kimutatták, hogy e szóban a magyar báty elnevezés rejtőzik, mely azt feltételezi, hogy a szó eredetileg birtokmegosztáskor megjelölt részt jelenthetett. Eire enged következtetni szópárja az Öcsény településnév is. A 16. század előtt Fejér, Veszprém és Somogy vármegyében, valamint Szlavóniában voltak jelentősebb birtokaik. I. Mátyás király idején emelkedett fel a család, 1481-ben *cimeradományt* kapott, amit II. Ulászló király 1500-ban és a későbbi rangemelkedések is megújítottak. Ez az ősi címer elemeit tekintve a mai napig változatlan, a család által emelt épületek homlokzatain, támogatott kegyüri templomaik szószeke felett, őseik előtt tisztelgő obeliszk tetején, s még számos más helyen is megtalálható. „*Kék pajzsban lenn természetes színű sziklairegéből sörényes oroslán fél testével kiemelkedik, szájában egyenes kardot tartva. A szikla tetején pedig fészkéből kiemelkedő, szétterjesztett szárnyú gödény (pelikán) látható, aminet vérével táplálja három fiát. Sisakdísz: növekvő sárkány jobbáiban kettős aranykeresztet tart.*” Jelmondata: „*Quisq̄ suae fortunae faber*” (Sisak és takarók nem

lettek adományozva.) E száraz heraldikai leírást mennyire más lévvel jeleníti meg lantjai húrjait pengetve nagy költőnk, Balassi Bálint! „*Imre, az pelikán az ő fiáért / Mint szaggatja szívét azoknak éltekért / Csak hogy élhessenek, szívéből ont ő vért. / Tekintheadsze mellyét, nézd mely igen véres, / Fiaihoz szíve mégis mely szerelmes, / Hogy meghalni értek kész és nem félelmes.*” A Németújvári és Szalónaki várra – több száz jobbágyfaluvval együtt – Batthyány Ferenc királyi adományként tett szert 1524-ben, illetve 1527-ben. Ettől kezdve a család birtokainak súlypontja a történelmi Vas vármegyébe helyeződött át, e kortól eredeztethető *németújvári nemesi előnevek* használata. Talán alig van család, mely a vármegye későbbi történetével oly szoros kapcsolatban állt, mint a Batthyányak. A 16. századi Batthyány családfők közül kiemelkedik katonai sikereivel és tudománypártoló tevékenységével Batthyány III. Boldizsár. A család, amelynek tagjai a legmagasabb országos és vármegyei tisztségeket viselték, Batthyány György és Gáspár személyében 1628. február 21-én *magyar bárói* címet nyert. A Körmendet megszerző Batthyány II. Ferenc fia, I. Ádám katolizálásával 1630. augusztus 16-án pedig elnyerte a *grófi* méltóságot, majd újabb uradalmak megszerzésével növelte a család birtokait. I. Ádám fiaival, Kristóffal és Pállal vált ketté a család hercegi és grófi ága. A grófi ág két ágazatra oszlik, megalapítói az 1728-ban elhalt Batthyány I. Zsigmond gróf két fia, II. Zsigmond, akitől a *zsigmondi* és I. Imre, akitől a *pinkafői* ágazat származik. Imrének három fia lévén ágazata újabb három ágra: József, II. Imre és János ágra oszlik. Batthyány II. Ádám 1692-ben feleségül vette gróf Strattmann Eleonórárt, s elsőszülött fiuk, mint a Strattmann-féle hitbizományi javak élvezője, 1755. december 3-án felvette a *Batthyány-Strattmann* nevet. A *cseh hercegi* rangot (primogenitur) Bécsben 1763. december 28-án katonai érdemeiért, majd 1764. január 3-án a *birodalmi hercegi rangot* és a hozzátartozó címet, *pénzverési joggal együtt* gróf Batthyány Károly József tábornagy nyerte el Mária Teréziától II. József és II. Lipót neveléséért. A *hercegi címer* lényegét tekintve megtartotta ősi elemeit. Változás az öt sisakon és sisakdíszeken van. „*Az elsőn koronás ezüstoszlop, a másodikon a pajzsbeli oroslán balra fordulva, a harmadikon vörös hercegi korona, tetején aranykereszttel, a negyedikon a pelikán, az ötödiken pedig barna vesszőnyaláb ezüstkötélékkel átkötve, belőle ezüst bárd és arany lándzsacsúcs nyúlik ki. Takarók nincsenek. Pajzstartók: a lándzsa csúcsa alatt a jobb oldalánál négy szögű, vörössel keretezett aranyzászlón koronás M.T. betűk láthatók. Az egész címert hercegi korona alatt hercegi hermelin palást övezi.*” Jelmondata: „*Fidelitate et fortitudine*”, melyet másfél évszázad multával dr. Batthyány-Strattmann László változtatott át hercegsége alatt „*Fidelitate et caritate*”-re. A hercegi címet azonban nem ő, hanem bátyja Batthyány Lajos utódai vitték tovább Károly gyermekeinek korai halála miatt. Batthyány Lajos, a körmendi kastély átépíttetője, 1751-ben nádori méltóságra emelkedett, akinek 1765-ben bekövetkezett halála után többé nem került magyar származású főúr a király utáni legmagasabb közjogi méltóságba. Lajos gyermekei közül

Batthyány József esztergomi érsek, bíboros, primási rangot ért el. A család 19. századi tagjai közül a zsigmondi ágból származó Batthyány Lajos gróf emelkedik ki, aki az első felelős magyar minisztérium elnöke volt 1848-ban, majd egy esztendővel később 1849. okt. 6-án koncepcióos per áldozataként aljas módon kivégezték. Említést érdemel a hercegi ágból származó Batthány Kázmér gróf is, aki a Szemere kormány külügyminisztere volt, a szabadságharc bukását követően távollétében halálra ítélték, hűen követte Kossuthot az emigrációba. A 20. század nagy egyénisége, hercegi cím viselője a pinkafői ágból származó Batthyány-Strattmann László volt, aki 1920-tól egy évtizeden keresztül, haláláig ingyen gyógyította körmendi szemkórházában a rászorultakat. A „szegények orvosát” 2003. március 23-án Rómában avatta boldoggá II. János Pál pápa ösztönsége.

„*Helyükre kerülnek a legendák és a hiedelmek, s ma már világosan áll előttünk hiteles dokumentumokkal bizonyítva a család származása, felemelkedése, országos méltóságaival elfoglalt helye a politikai elit körében. A személyiségek mozgásterét a történelmi alternatívák harca határozza meg, lehetőségeit, miként sokban házasságait is, a geopolitikai helyzet ... Sok, eddig kevésbé ismert összefüggés lett nyilvánvalóvá ... Többet tudhatunk arról is, hogy a Habsburg uralkodóknak újra és újra fel kellett ismerniük, nem nélkülözhetik a magyar rendeket. Létrejöttek időleges kompromisszumok, és elgondolkoztató, hogy ami a Batthyány családot a 17–18. században elkerülte, – a Zrinyiek, Frangepánok, Rákócziak tragédiája – az a kivégző osztag elé állított miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos sorsában bekövetkezett.*”

A Batthyányak minden nemzedékében akadt egy-egy olyan kimagasló személyiség, aki az osztályrészétől jutott nagy vagyonnal és hatalommal jól sáfárkodva, nem csak a saját és családja érdekeit szolgálta, hanem a nemzet ügyéért is komoly áldozatokat hozott.

Mi Batthyány I. Ádám gróft (1610 – 1659) azért választottuk központi szereplőnek, mert Körömd mezővárosának ő adott 1650-ben különleges jogokat biztosító hajdúprivilegiumot, másrészt mércénk is az időben, hiszen ekkor még egységes a nemzetség törzse. Az őt követő generáció képviselőivel válik két fő ágra, *Batthyány Kristóf* (1637 – 1687) a *hercegi*, *Batthyány Pál* (1639 – 1674) pedig a *grófi* ág őse lesz.

Az ősi familia

Batthyány I. Boldizsár címerszerzőtől gróf Batthyány I. Ádámig

Batthyány I. Boldizsár (1452 k. – 1519 k.) Élt cc. 68 évet. Batthyány András és Szerdahelyi Veronika fia, *Batthyány I. Ádám szépapja*. Felesége 1. Gerebeni Katalin, 2. Geregali Battyáni Margit, 3. Nagylucsei Ilona.

Kőszegi várkapitány, jajcai és boszniai bán, Mátyás király főkamaraasa, alor szágbíró, Vas vármegye főispánja, a családi címer megszerzője.

Batthyány Boldizsár családja első jelentősebb tagja. 1481-ben I. Mátyástól szolgálatai fejében *címeradományt* kap, 1484-től családban elsőként foglalja el Vas vármegye főispáni székét, melyet kilenc évig tölt be közmegelegedéssre. „*Inkább katona, mint a vármegye embere, mint főispánt, az örökös harcok el-el*

szólítják a zöld asztal mellől, ami ideje azonban marad, azt a gondjaira bízott vármegyének szenteli. Meghitt embere II. Ulászló királynak, de Mátyás király és Beatrix királyné előtt is felelté kedvelt egyéniség.”

1483 – 1490 között kőszegi várnagy. 1490-ben II. Ulászló őt küldte Jajca várának török elleni védelésére, melyet sikerrel teljesített. Ugyanezen évben Corvin János kivált Kőszeg védelmében tanúsított vitézségeért, hűségéért a Somogy vármegyében fekvő Látrány helységgel adományozta meg. 1493 – 1495-ben jajcai bán, 1509 – 1510 és 1512 – 1513 között, valamint 1515 – 1517-ben a szlavón vicebán tisztséget viseli. „*Sok és nehéz követséget viselt Mátyás és Ulászló királysága alatt különböző külföldi fejedelmeknél.*” 1518–1520 között alor szágbíró, jelentős birtokszerző Szlavóniában. Ma az országos Széchenyi Könyvtár őrzi azt az egyedülálló miscskönyvet és magyar naptárt, amit FánCSI Antal deák készített számára 1489-ben kő-

*Et sic
est finis in provincia in finis sex tra
ante festum die lune viginti. Anno
domini millesimo quingentesimo
et octogesimo nono sub regno dno
Balsar de Batjan Capitanei castri
Cinraus et Castri Proszegh per me
Danthomum Lazarium nobilium d
Hantli ex officio pncei Almagarum*

szegi várkapitánysága idején. E miscskönyvnek különösen magyar naptára rendkívül fontos, nemcsak régiségénél fogva, hanem mert benne a tárgyak szerint csoportosított szavaknak oly gazdag gyűjteménye maradt ránk, amelyet régi nyelvemlékeink között ritkán találunk. Főképp a keresztnevek régi magyar formáit illetőleg szolgáltat felbecsülhetetlen adatokat.

Batthyány I. Ferenc németújvári báró (1496/7. okt. 28–1566. nov. 28.) Élt 69 évet. Batthyány I. Boldizsár jajcai bán fia, *Batthyány I. Ádám úkapjának fivére*. Felesége Svetkovics Katalin (1505/10 – 1574/75)

Zászlósúr, horvát bán, királyi kamarás, főpohárnok, Vas vármegye főispánja, a család vagyonának megalapozója. Batthyány Ferenc 1514-től királyi kamarás, 1519 – 1522 között főtámokmester, 1522 – 1532 között horvát, dalmát és szlavón bán. 1521-től Vas vármegye, 1525 – 27 között Pozsony vármegye és 1527-től 1534-ig ismét Vas vármegye főispánja. Együtt nevelkedett a későbbi II. Lajos királlyal.

Az 1514-es parasztfelkelés ellen királyi kamarásként viselt hadat. 1522-ben megkapja Török Bálint hűtlenség miatt elkobzott javait, 1524-ben pedig királyi adományul a magvaszakadt Újlaky Lőrinc németújvári várát és uradalmát 70 faluval együtt – innen vette a család nemesi előnevét. 1525-ben Jajca várát sikerrel védte a törökök ellen. A mohácsi ütközetben 300 lovassal és 1000 gyalogossal vett részt, a jobb szárny vezérletét bízták rá. A hagyomány szerint nem akarta a zászlót török kézre hagyni, ezért fennmaradt részét kivágva, dereka köré csavarva mentette meg németújvári várába.

Mohács után, 1526-ban Szapolyai János híve lett, részt vett fehérvári koronázásán. Mivel horvátországi ellenfele Frangepán Kristóf is János mellé állt, ezért Batthyány végleg I. Ferdinánd mellett fogadott hűséget, melyért 1528-ban hatalmas birtokadományokat – Liptó-Újvár és Szalónak várát kapta közel 40 helyiséggel. 1532-ben Sárvár várát vitézül védelmezte a törökök ellen, akik tetemes veszteség után kénytelenek voltak annak ostromával felhagyni. Az 1547. évi országgyűlésen része volt az V. tc. törvénybe iktatásában, amelyben a rendek a királyválasztás jogának fenntartásával elismerték a Habsburgok örökös királyságát. 1554-ben „*a személye irányában megnyilatkozó fényes bizalom az ország legelső méltóságába, a nádori székre emeli, de az elaggott főúr kénytelen kitérni a ragyogó állás fénye, terhei elől.*” 1563-ban Miksa koronázásán, mint a magyar mágnások legelőkelőbb, legkorosabb tagja, széken vitetve magát tartotta a szent koronát. Utódja nem maradt.

szággyűlésen része volt az V. tc. törvénybe iktatásában, amelyben a rendek a királyválasztás jogának fenntartásával elismerték a Habsburgok örökös királyságát. 1554-ben „*a személye irányában megnyilatkozó fényes bizalom az ország legelső méltóságába, a nádori székre emeli, de az elaggott főúr kénytelen kitérni a ragyogó állás fénye, terhei elől.*” 1563-ban Miksa koronázásán, mint a magyar mágnások legelőkelőbb, legkorosabb tagja, széken vitetve magát tartotta a szent koronát. Utódja nem maradt.

szággyűlésen része volt az V. tc. törvénybe iktatásában, amelyben a rendek a királyválasztás jogának fenntartásával elismerték a Habsburgok örökös királyságát. 1554-ben „*a személye irányában megnyilatkozó fényes bizalom az ország legelső méltóságába, a nádori székre emeli, de az elaggott főúr kénytelen kitérni a ragyogó állás fénye, terhei elől.*” 1563-ban Miksa koronázásán, mint a magyar mágnások legelőkelőbb, legkorosabb tagja, széken vitetve magát tartotta a szent koronát. Utódja nem maradt.

Batthyány II. Boldizsár (? – 1525 után / 1528 ?, / 1542 ?)

A kutatásoknak eddig még nem sikerült tisztáznuk születésének és halálának helyét, pontos idejét, így életkora sem becsülhető meg. Fia: Batthyány I. Kristóf (? – 1571) Felesége Erhardi Katalin. *Batthyány I. Ádám úkapja.*

Királyi főkamrás, Szlavónia albánja, Zágráb és Kőrös vármegyék főispánja

A lexikonok Batthyány II. Boldizsárról nem tesznek említést. Egyéb forrásokból: ösgaléria képein lévő szövegekből, korabeli leszármazási tábla adataiból tudjuk, hogy 1524 – 1526 között II. Lajos Magyarországot és Csehországot királyának főkamrása, ki vitézül harcolt a mohácsi csatában. 50 lovas zsoldos katoná kíséretében Szlavónia albánja, egyszerre több vármegye: Zágráb és Kőrös vármegyék főispánja. Testvérével Batthyány I. Ferencsel (1497 – 1566) horvát-dalmát-szlavón bánnal együtt szolgálataiért megkapta Hédervár (Győr), Enying (Veszprém), Alap (Fejér) és Zamárd (Somogy) vármegyékben fekvő birtokait.

A kutatásoknak eddig még nem sikerült tisztáznuk születésének és halálának helyét, pontos idejét, így életkora sem becsülhető meg. Fia: Batthyány I. Kristóf (? – 1571) Felesége Erhardi Katalin. *Batthyány I. Ádám úkapja.*

Batthyány I. Kristóf báró (1525 – 1570/71) Élt 45 évet.

Batthyány II. Boldizsár és Erhardi Katalin fia, I. Ferenc unokaöccse, *Batthyány I. Ádám dédapja*. Felesége Svetkovics Erzsébet.

Főpohárnok, a nádori fellebbviteli törvényszék bírója.

Testvérével, Ferencsel együtt Habsburg pártiak. Szlavóniai birtokain lakott Gerebenen (Kőrös megye) és Toronyban. Főpohárnokká lépett elő 1554. dec. 21-től haláláig 1571 (?)-ig. Miksa koronázásakor 1564-ben betegsége miatt nem tudott megjelenni, így a szokott szolgálatok teljesítésére fiát, III. Boldizsárt küldte el maga helyett. 1567-ben királyi helytartó mellé rendeltetett.

Batthyány III. Boldizsár németújvári báró (1537 k. – Rohonc, 1590. febr. 11.) Élt cc. 53-55 évet. Batthyány I. Kristóf és Svetkovics Erzsébet fia, a fiú utód nélkül meghalt Batthyány I. Ferenc (1597 – 1566) örököse. *Batthyány I. Ádám nagyapja*. Felesége Zrínyi Dorottya grófnő (1550 – 1620) a szigetvári hős leánya.

Zászlósúr, királyi étékfogó mester, főasztalnokmester, híres katonai generális, aki 1580-ban levágta a török Szkander béget, dunántúli kerületi főkapitány, könyvgyűjtő, tudománypártoló mecénás.

Batthyány Boldizsár szülei a protestantizmus felé hajló,

otthonülő, olvasni szerető emberek voltak, könyvtárukban számos teológiai témájú könyv sorakozott. Boldizsárt apja gondos és szigorú nevelésben részesítette, ami által olyan fundamentumot kapott, amelyre azután mindig fevelmező szellemi képességeit élete végéig művelő főúr felépíthette mindenki által megbecsült egyéniségét. Batthyány Boldizsár tehetségét családja korán felismerte. Támogatói, Batthyány I. Ferenc és Svetkovics Katalin költségén, összeköttetéseiket is felhasználva hosszabb tanulmányi útra küldték. Az 1547. évet Zággrában, 1550-ben pár hónapot Bécsben, majd Németújváron és a szlavóniai

Vinicén, 1555 – 1556 közötti időt Grácban, 1559-ben pedig ideje jó részét Párizsban II. Ferenc francia király környezetében Amboise-ban és Orleans-ban, a kat. Guise herceg szolgálatában töltötte. 1559-ben szentantúja volt, s élete végéig nagy hatást gyakorolt rá a reformációt képviselő hugenották nyilvános kivégzése, az elítéltek elevenen való megégetése, feldarabolása, fejvesztése. Beutazta Európa nagy részét. Meglátogatta Mária magyar királynét, II. Lajos özvegyét a régi kapcsolatra való tekintettel, mivel a Svetkovics testvérek egykor a budai palotában udvarhölgyei voltak. Fölkereste még Németalföldet is, ahol feltehetően megismerkedett id. Pieter Brueghellel, akinek *Keresztelő János prédikációja* c. képe 1919-ig a Batthyány család tulajdonában volt. Tanulmányi útjáról az ország egyik legműveltebb főuraként tért haza. Batthyány Boldizsár ekkor már nyolc nyelven beszélt. Francia műveltsége és ismeretsége egész életére meghatározta érdeklődésének tág körét, politikai élményei pedig okos és ügyes diplomatává avatták. 1562 körül a császári udvarban szolgálva II. Miksa közvetlen környezetéhez tartozott, 1564-ben mint étkefogómester vett részt a király pozsonyi koronázásán. 1566-ban feleségül vette Zrínyi Dorica grófnőt, a szigetvári hős várvédő kapitány leányát, akivel a németújvári „*sasfészekben*” ismerkedett meg. Az 1570-es években a protestáns tanokat vallotta magáénak, annak is a radikális változatával, a reformátussággal szimpatizált. Batthyány Boldizsár udvara a 16. századi humanista művelődés műhelyévé, az újjá formálódó egyházak fő patronusává vált. E törekvésének ékes bizonyossága, hogy németújvári udvarába hívta a sokkőnyvű és nagyhatású *Beythe István* tudós prédikátort, aki később Dunántúl református püspöke lett, valamint az Európa szerte híres flamand botanikus *Carolus Clusius*, akinek 15 éven keresztül támogatta értékes magyarországi botanikai gyűjtőmunkáját, és segítette művének megjelentetését is. Az 1570-es évektől kapcsolatot tartott a bécsi humanistákkal is. Oltalmába fogadta a nyugat-európai menekültek sokaságát: hugenottákat, újkeresztényeket, köztük habán fazekasokat, és zsidókat. Batthyány Boldizsár jeles prédikátorokkal, tudósokkal vette magát körül, kik között alkímiában jártasak is szép számmal akadtak. Németújvári könyvtára több mint 1000 kötetből állhatott, számos természettudományos, ezen belül jelentős számú alkímiával foglalkozó könyvvel. Az általa Németújváron felállított Manlius nyomda

1581 – 1597 között számos protestáns szellemű kiadványt jelentetett meg, köztük említésre méltó *Beythe István* öt prédikációs könyve, *Beythe András* Füves Könyve, *Heltai Gáspár* Száz fabulája. Batthyány Ferenc örökösei közül Svetkovics Katalin és Batthyány I. Kristóf 1575-ben, illetve 1570-ben meghalt, így a hatalmas kiterjedésű Batthyány birtokokat: Németújvár, Rohonc, Szalónak várakat és uradalmi központokat a hozzátartozó több száz faluval együtt az ekkor legfeljebb 40 éves Boldizsár örökölte. A törökök elleni katonai sikerek szereztek meg számára a királyi hivatalokat. 1568-ban rövid ideig a dunántúli főkapitány tisztét is betöltötte. 1572-ben mint főasztalnokmester vett részt Rudolf király prágai koronázásán. Dicső katonai pályája 1578-ban kezdődött, mikor Kanizsánál fényes győzelmet aratott a törökök felett. 1580-ban a gabornoki „*váromladéknél*” Szkander béget vágta le, de e csatában rajta kívül Husszein, Kalender és Ozman agák is elesetek. „*430 főrendű török elfogatott, 20 zászló a győzelmeselek kezébe jutott. Szkander bég fejét néhány zászlóval együtt győzelmük jeléül Károly főherceghez küldötték.*” 1587-ben Zrínyi Györggyel és Nádasdy Ferencsel ismét győzelmet aratott Kanizsánál. Az öldöklő harcban Szinán mohácsi, Mahmud pécsi és Hasszán koppányi bégek is fűbe haraptak. A harctéren szerzett érdemeiért Rudolf király Batthyány Boldizsárt *zászlósúrrá* és *főasztalnokká* nevezte ki.

Batthyány II. Ferenc „hivatalból gróf és báró” (1573 k. – Szalónak, 1625. szept. 3./13./27.) Élt cc. 52-56 évet. Batthyány III. Boldizsár és Zrínyi Dorotya fia. *Batthyány I. Ádám* apja. Felesége gróf Lobkovitz-Poppel Éva (1585/1590 – 1640).

Hadvezér, aransarkantyús vitéz, körmendi kapitány, dunántúli kerületi főkapitány, királyi főlovászmester, a nádori fellebviteli törvényszék közbirája, a körmendi uradalom birtokosa, Sopron vármegye főispánja.

Gyermekkori nevelője Beythe András, a németújvári iskola rektora volt. Fialat korában nemesi apród I. Rudolf udvarában. Apja halála után 13 éves korában nagybátyja, Zrínyi György vette pártfogásba. Végigharcolta a tizenöt éves háború csatáit, 1593-ban részt vett a fehérvári ütközetben, 1594-ben Balassi Bálinttal, jó barátjával és későbbi hű levelezőtársával együtt küzdött Esztergom alatt. 1601-ben Kanizsa felmentésére induló seregben harcolt, 1601-ben körmendi kapitány, étkefogómester 1603-ban, királyi főlovászmester 1608. dec. 1 – 1625. szept. 27-e között, a Dunánimnemi hadak főkapitánya 1604 – 1609 között. Sopron vármegye főispánja 1605-től. Bocskai István ellenében még a király híve, Szombathely környékén még a felkelőkre támad. 1606-ban mint Rudolf királyi biztosa vesz részt a zsitvatoroki béketárgyalásokon. Ekkor donációban megkapja Körmend várát és városát. Batthyány Ferenc tudománykedvelő, kálvinista vallású főúr volt. Udvarában Szenci Molnár Albert prédikátoroskodott

1612 – 1614 között. Zeneszerető, híres táncos volt, a szép versek kedvelője, aki Balassi verseivel udvarolt majdani feleségének, Lobkowitz Poppel Évának, akit 1603-ban vett feleségül. A bőkezűn mért hozománnyal a Pozsega megyei Gradisca birtokkal, a közel 30 faluból álló Vas vármegyei dobrai uradalommal, a csaknem 100 helységből álló felsőlendvai uradalommal jelentős mértékben gyarapította jószágait. Nem csupán könyvtárában volt meg *Balassi Szép magyar komédiájának* a kézírata, de udvarában a szöveg mintegy közkézen forgott, még a tisztartója is idézi egy magánlevelében.

1620-ban Bethlen Gáborhoz csatlakozik. „*II. Ferdinánd király idejében és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem pártoskodása alatt nagy kiterjedésű jószágokat bírt Horvátországban, s már eleintén mindjárt Bethlen Gáborhoz hajlott ugyan, hanem hogy azonnal Bethlen részére át nem ment, Erdődy Tamás horvátországi bán tartotta vissza. Miután azonban 1620-ban Bethlen Gábor Sopron vármegyébe, Huszár István vezérlete alatt seregeket küldött, s az urakat és földnépet hódolatra szólította fel, Batthyány Ferenc a fejedelemnek Rohonczon elébe ment, s ott meghódolt, s a fölkelő hadak fővezére lett, 1620. november 17-én saját fegyvereivel Kőszeget is elfoglalta.*” – még a nikolsburgi béke (1621) után is folytatta kis ideig a fegyveres küzdelmet. A hadiesemények alakulása folytán azonban jobbnak látta, ha elfogadja Pázmány Péter felajánlott közvetítését, s visszatér a koronás király hűségére. Batthyány Ferenc a dunántúli protestáns egyházak legfőbb főúri pártfogója volt. Végtisztességét is ehhez szabták: halálától temetéséig, másfél hónapon keresztül, a szalonaki palotában az esti imádság idején egy-egy szentírási részletet olvastak és magyaráztak a helyi prédikátorok, németújvári temetésén húsz magyar, tizenhét német és öt horvát prédikátor hirdette az igét, reformátusok és evangélikusok egyaránt.

Batthyány I. Ádám gróf (Németújvár, 1610 – Németújvár, 1659. márc. 15.) Élt 49 évet. Batthyány II. Ferenc és Lobkowitz Poppel Éva fia, 1630-tól grófi cím birtokosa. *A hercegi és grófi ág törzse, a cimerszerző, Vas vármegyei főispán I. Boldizsár (1452. k – 1519. k) szépimokája, gróf Batthyány Lajos (1807 – 1849) miniszterelnök őse.* Felesége I. gróf Formentini Aurora (1609 – Rohonc, 1653. ápr. 5.) 2. Wittmann Katherina.

Királyi étékfogómester, császári és királyi kamarás, tanácsos, a nádori törvényszék bír-ája, a Dunán inneni részek főparancsnoka, hadvezér, ellenreformátor.

Batthyány Ádám atya életében 1624-ig a református, később a Lobkowitz Poppel Éva által inkább támogatott evangélikus hitben nevelkedett. Nagyanyai ágon dédunokája volt a szigetvári hős Zrínyi Miklósnak, idősebb barát-

ja Zrínyi Miklósnak, a költő-hadvezérnek. Már 1626-ban sok vonatkozásban önálló udvart vitt rohonci kastélyában. A latin nyelvvel egész életében hadilábon állt. Nádasy Pál udvarán készült az udvari életre, de Eszterházy Miklós is odafigyelt nevelésére. Az idők során számos birtokviszályba keveredett anyjával, s a protestantizmustól mindinkább eltávolodott. Pázmány Péter hatására alig húsz éves korában katolizált, ezt követően rövid időn belül eltávolította birtokairól a prédikátorokat. 1630 nyarán a császári udvart kísérte a regensburgi birodalmi gyűlésre, közben meglátogatta Nürnberget, Ausburgot és Münchent is. Ez idő alatt útinaplót vezetett, akárcsak később az 1644-es erdélyi hadjáratról. 1630-ban II. Ferdinánd császári kamarássá nevezte ki, s még ebben az évben 1629. évi katolizálását követően – a magyar grófi címet is megkapta. Családjában ő emelkedett elsőként e magas rangra. 1630 – 1633 között többnyire a császári udvarban tartózkodott. Az előkelő görzi családból származó, ám elszegényedő, magyarul egy szót sem tudó Aurora Catherina Formentini szerelemből vette feleségül 1632-ben családja nem kis ellenérzésére. 1633. november 15-én II. Ferdinánd Batthyány Ádámot dunántúli kerületi, azaz alsó-magyarországi és egyben a Kanizsával szembeni végvidék főkapitányává (generálisává) nevezte ki. 1633-tól németújvári várából irányította a Dunántúl török elleni katonai védelmét. Birtokai védelmében indított törökellenes katonai akciói miatt – mint amilyen az 1641. évi igali portya is volt – gyakran került ellentétbe a bécsi udvarral és az Udvari Haditanáccsal. E kortól látott hozzá hatalmas ambícióval és energiával birtokai mintaszerű megszervezéséhez, a gazdálkodás modernizálásához, az adminisztráció gondos kiépítéséhez, a katolicizmusnak birtokain való, többnyire erőszakos terjesztéséhez. Egykori nevelőjét, a reformátusok dunántúli püspökét, Kanizsai Pálfi Jánost 1633 decemberében kiutasította birtokairól, majd 1634. január 9-én hasonlóan rendelkezett az uradalmaiban működő összes nem katolikus lelkészről. III. Ferdinánd jóvoltából 1640. jan. 14-től haláláig betöltötte a királyi főétekfogó mester (főasztalnok) tisztséget is. Ebben az évben kapcsolatot keresett a ferencesek Szűz Máriaról elnevezett rendtartományával, hogy Németújváron kolostort létesítsen, mely Filiberto Lucchese tervei alapján 1648-ban el is készült. További birtokokat szerzett, 1644-ben 325 000 forintért megvette Borostyánkő várát a hozzá tartozó uradalommal együtt, így szinte egy tömbben övé lett Vas vármegye nyugati része a stájer határig.

A 17. század közepén Németújvár, Szalónak, Rohonc, Körmend, Dobra és Szentgrót örökös ura. Nagy építkezéseket is folytatott e korban, azon kívül, hogy Körmendnek 1650-ben hajdúprivilegiumot adott, az 1652. évi tűzvész után leégett várát 1654–1657 között teljesen átépítette. Zrinyi Miklóssal számos törökellenes harcban vett részt, 1644-ben I. Rákóczi György elleni had magyar vezére volt. Batthyány Ádám azon kívül, hogy a 17. századi Magyarországon a legnagyobb család levéltárát ő alakította ki, folytatta ősei könyvgyűjtő tevékenységét, noha nem feltétlenül azok szellemében és mértékében. A család szalónaki és rohongi kastélyaiban őrzött néhány könyv mellett a 16. században központi udvarra vált németújvári várban volt elhelyezve a könyvtár. A 16. századi állományáról a Batthyány Boldizsárnak kiállított könyvszámlák, illetve a protestáns főúr által a németújvári iskolának adományozott, ma is meglévő könyvek tájékoztatnak. A katolikussá lett Batthyány Ádám az általa alapított ferences kolostorban őriztette a protestáns iskola könyvtárát. Őt magát a könyvgyűjtésben pragmatikus szempontok vezérelték: a hitbuzgalmat a gyakorlatban szolgáló imakönyveket, a korban népszerű német nyelvű történeti műveket, építészeti és egyéb szakmunkákat gyűjtött. A magyaron kívül csak németül, s némi ügyvel-bajjal latinul olvasott. Ennek is köszönhető, hogy könyvei között aránylag sok volt a magyar nyelvű munka. Támogatta a ferencesek könyvvásárlásait, könyvtárának jelentős részét is a rendnek ajándékozta. Felesége Formentini Aurora rendkívüli és ünnepélyes temetését követően 1654-ben Batthyány Ádám a halotti beszédekét Bécsben kinyomtatta. Ekkor adatta ki az általa jórészt Pázmány imádságos könyvéből összeállított imádság gyűjteményét is, a *Lelki kardot*. Batthyány Ádám gondolkodásmódjába némi bepillantást enged 1657. évi *bűnlajstroma* is, mely alapján igen mélyen hívő, a lelki kérdéseknek kiemelt fontosságot tulajdonító embert ismerhetünk meg. 1659-ben bekövetkezett halála után Széchenyi György győri püspök temette a németújvári ferences kolostor kriptájába első felesége mellé. Mindkettőjükről fennmaradt 1653-ban, illetve 1659-ben festett nagyméretű ravatalképük is.

Batthyány Erzsébet grófnő (1619–1674) Élt 55 évet.

Batthyány II. Ferenc és Lobkovitz Poppel Éva leánya, *Batthyány I. Ádám húga*. 1638-ban férjhez ment Erdődy III. György támkomesterhez, az országgyűlés több rendbeli választmányi tagjához. 1663-ban megözvegyülvén nem gondolt az újbóli férjhezmenetelre. Batthyány Erzsébet vallásos buzgósága, jótékonykodása a domonkos rend támogatásában, ispotály alapításában, a szegényeknek tett adományokban nyilvánult meg. Az 1638-ban Szentmárton községben letelepített domonkos rend temploma igen rossz állapotban volt.

Erzsébet 1668-ban adományt tett az újjáépítésre és Carlo della Tore építésszel tervet készíttetett hozzá. Ebben a templomban temetkezett, sírköve a Szent Márton kápolnában ma is megtalálható, rajta az alábbi sorok olvashatók: *„Vándor állj meg, olvasd és csodálkozz! Ebben a sírboltban pihen Erdődy Erzsébet grófnő, született Batthyány grófnő, Szent Erzsébet nevének és erényeinek örököse. Szíve nyughatatlan volt mindenkor, míg nem a halál felszabadítása által központjával Istennel egyesülve elnyugodott. Szabadságát bőkezűséggel váltotta meg. Védj róla, hogy pelikán, akinek keble, szíve és lelkiülete a szerzetesek szükségletei, a szülőködők nyomorúságai és legfőképpen az isteni sugallatok iránt mindig nyitva állt. De meg ne zavarj pihenését. Edekelj örök nyugalmáért és távozzál.”* A domonkosok soproni letelepedéséhez 1674-ben járult hozzá, nekik adta soproni házáat. Ezt a két adományozást a 18. században róla készített életnagyságú olajfestményen is megörökítették, melyet a rendház megbízásából egy ismeretlen képművész készített. Erzsébet jótéteményét a domonkosok nem felejtették el, évente mondtak misét érte az általa tett alapítványból, és halálának századik évfordulójára megfestették a képmását is, mely igen szoros kapcsolatot mutat Batthyány Boldizsárné Zrinyi Dorottya (1550 – 1620) özvegyi portréjával. Az 1990-es évek templomi ásatásai során Batthyány Erzsébet földi maradványainak antropológiai vizsgálatát elvégezték, melynek során arcreekonstrukciója is elkészült.

A hercegi ág Batthyány II. Kristóf dunántúli főkapitánytól herceg Batthyány Ödön „sportsmanig”

Batthyány II. Kristóf gróf (1637 – 1687) Élt 50 évet. *Batthyány I. Ádám (1610 – 1659) és Formentini Aurora (1609 – 1653) fia*, a hercegi ág őse. Felesége Palocsai Mária (1644 – 1686).

Királyi főpohárnokmester, császári és királyi kamarás, tanácsos, dunántúli és Kanizsával szembeni részek főkapitánya, utazó, Vas vármegye főispánja.

Batthyány Kristóf 25 éves korában Nádasdy Ferenc engedélyével és anyagi támogatásával 1657 – 1658 között többémdagával németországi, svájci és itáliai tanulmányúton vett részt. A perigráció részleteit az

egyik inas naplójából ismerjük. IV. Ferdinánd 1659-től, 22 éves korában a Dunán inneni részek főkapitányi tisztségét bízta rá. 1666. márc. 19-től haláláig pedig az I. Lipóttól nyert királyi főpohárnokmesteri, valamint a császári és királyi kamarás címet birtokolta. 1684-től Vas vármegye főispánja. Batthyány Kristóf 1683-ban kényszerből a török mellé állt, de Kara Musztafa török nagyvezír Bécs alatti veresége után a császáriak oldalán részt vett a Pápa, Veszprém és Tata környéki ütközetekben.

Batthyány II. Ádám gróf (1662. szept. 13 – Bécs, 1703. aug. 26.) Élt 41 évet. Batthyány II. Kristóf és Palocsai Mária fia, *Batthyány I. Ádám unokája*. Felesége gróf Strattmann Eleonóra (1672 – 1741).

Országbíró, egyszerre dalmát-, horvát-, és szlávón bán, királyi főpohárnokmester, császári és királyi valóságos belső titkos tanácsos, kamarás, a Dunán inneni részek főkapitánya, Vas vármegye főispánja, egy gyalogos ezred ezredese, hadvezér, hadtudományíró, mecénás.

Batthyány Ádám 1679 – 1680-ig a gráci jezsuita kollégiumban tanult. Fokozatosan haladva a katonai ranglétrán 23 éves korában már dunántúli főkapitány, 1685-től gróf

Esterházy Pállal együtt a magyar sereg parancsnoka. A törökellenes harcok kiemelkedő magyar hadvezére. Számos győztes csata fűződik nevéhez. Előbb ezredesi, majd tábornoki rangban hatékonyan vett részt a török kiűzésében. 1685 augusztusában fontos szerepe volt az Esztergomot ostromló török sereg felett Tát mellett aratott győzelemben, amikor lovasrohamával eldöntötte a csata kimenetelét. Jelen volt Buda vára visszavételénél 1686-ban. Itt mindjárt az ostrom elején 12 hajót foglalt el, melyeken a törökök féltett kincseiket Csepel szigete felé küldték. Részt vett 1688-ban Székesfehérvár visszafoglalásában, ahol a magyar könnyűlovasság parancsnokaként tüntette ki magát, sikerült kikényszerítenie a törököktől az 1687 október óta ostromolt város átadását. 1689 januárjában Kanizsa várát vette ostrom alá, 1690 áprilisában megadással került a kezére. Feltételezhető, hogy a körmendi várban tárolt gyűjtemény gazdag török kori fegyverei és sátrai az e korból származó hadizsákmányokból kerültek ki. I. Lipót Erdődy Miklós örökébe 1693. március 13-tól horvátországi bánná nevezte ki, s mint bán 12000 főből álló sereget vezényelt Ausperg alatt. 1691 – 1697 között egy irreguláris huszárezredet tartott fenn, melynek élén 1693 után állandóan zaklatta a törököket a Drávától délre eső területeken. 1687. ápr. 23-tól báni kinevezéséig királyi főpohárnokmester. 1692-ben feleségül vette Strattmann Eleonóra grófnőt, a Strattmann-hitbizomány örökösét, minek következtében elsőszülött férfi utódait a mai napig a Batthyány-Strattmann kettős név illeti meg. 1700 márciusától haláláig országbíró, egyidejűleg Vas vármegye főispánja. 1702-ben hajdúezredet állított fel, mely az itáliai hadszíntéren vett részt a spanyol örökös-

södési háborúban. Fényűző németújvári udvarát kulturális központtá tette, ahol gyakran tartottak színházi előadásokat is. Batthyány Ádám tovább gyarapította a család jelentékeny könyvtárát. 1690-ben írt, római történelmi példák felhasználásával készült magyar nyelvű hadtudományi munkája a *Mars politicus* kéziratban maradt. Élete teljében, 41 éves korában ragadta el a halál.

Strattmann Eleonóra grófnő (1672 – Németújvár, 1741. nov. 24.) Élt 69 évet.

Apja Theodor Heinrich Freiherr von Strattmann udvari kancellár. Az ifjú hölgy a legmagasabb udvari körökben mozgott, később a császárné, Elisabeth Christine – VI. Károly felesége – legfelsőbb tanácsadói közé tartozott. A Bécsben csak „die schöne Lori”-ként emlegetett hajdon kezéért többen is versengtek. 1693. ápr. 30-án Bécsben a Szent Mihály templomban esküdött örök hűséget Batthyány II. Ádámnak (1662 – 1703), aki már akkor közismert hadvezér volt. Batthyány 1685-ben a dunántúli kerületi és a

Kanizsával szembeni végvidék főkapitánya, majd 31 évesen 1693-tól horvát bán, 1700-tól, 38 éves korától az országbírói tisztséget is betöltötte, 1701-től valóságos belső titkos tanácsos és Vas vármegye főispánja. Mindössze tíz évet éltek házasságban, mikor Strattmann Eleonóra 31 éves korában hirtelen megözvegyült. Férje halálakor hatalmas uradalmakkal rendelkezett Vas (Németújvár, Rohonc, Szalónak, Borostyánkő, Körmend, Bozsok, Szerdahely), Zala (Szentgrót), Fejér (Bicske, Mány, Battyány, Sármellék), Veszprém (Enying, Mezőkomárom), Tolna (Nyék), Baranya (Boly), Somogy (Mosgó, Somodor) és Körös (Ludbreg) megyékben. A siklósi vár helyreállítását és kiépítését is ő fejezte be, Bécs belvárosában pedig egy, eredetileg három házból álló tömböt vásárolt meg 1718-ban, melyet átépíttetett. Nagy szerepe volt két fia Lajos és Károly karrierjének kiépítésében. Az apjától örökölt strattmanni hitbizomány az alsó-ausztriai birtokokon: Trautmansdorf, Götzendorf, Enzersdorf an der Fischa, Fisch-amenden kívül a bécsi Bankgassén fekvő saját házából állt, mely alapját képezte örököse, legidősebb fia, Batthyány Lajos által alapított majdani majorátusnak. A vagyon Strattmann Eleonóra 1739-ben kelt végrendelete szerint nemcsak elsőszülöttségi jogon vált örökölhetővé, hanem a mindenkori hitbizományi haszonélvezőre száll a Strattmann név viselése is.

Batthyány Lajos Ernő gróf (Rohonc, 1696. márc. 7 – 1765. okt. 26.) Élt 69 évet. Batthyány II. Ádám (1662 – 1703) és Strattmann Eleonóra (1672 – 1741) fia. *Batthyány I. Ádám dédunokája*. Felesége Kinsky Terézia grófnő (1700. jan. 7. – 1775. jan. 16.).

Császári kamarás, királyi főpohárnokmester, udvari kancellár, római szent birodalmi gróf, Magyarország utolsó nemzeti nádora, királyi helytartó, az Aranygyapjas Rend és Szent István Rend nagykeresztes vitéze, a jászok és kunok főbírája, Vas, valamint Pest-Solt-Pilis vármegyék örökös főispánja, Zala vármegye főispán helyettese, császári és királyi belső titkos

tanácsos, a Helytartótanács és a Hétszemélyes Tábla elnöke.

Kisgyermek korában Károly öccsével Rohoncon nevelkedett, majd 1703-tól édesapjuk halálát követően anyjukhoz költöztek a bécsi palotába. Batthyány Lajos középfokú tanulmányait Salzburgban végezte, anyja megkövetelte, hogy franciául levelezzenek, de hónaponként egyszer latinul, németül és magyarul írjon, „*ez utóbbit ne feledje el, mert míg az országban volt, tapasztalhatta, minő szükségére lesz rá.*” Húsz évesen részt vett az 1716 – 1718 között zajló török elleni háborúban, 1716-ban harcolt a péterváradai csatában és Temesvár ostrománál, azonban katonai pályafutását feladva a hivatali karriert választotta. Apjához hasonlóan Batthyány Lajos sem a magyar arisztokráciából választott feleséget. 1717. május 17-én a 17 éves Kinsky Terézia grófnőt vette nőül. Ezzel az egyik legelőkelőbb cseh főnemesi családba házasodott be, hiszen apósa és sógora is viselték a cseh kancellári címet. A Habsburg kormányzat a Rákóczi szabadságharc után megkezdte a nagybirtokos főnemesség korábban szerzett közhatalmi funkcióinak leépítését és új struktúra kiépítését, melyhez alkalmas személyiségekre volt szükség. A vagyonban és hatalomban emelkedni kívánó főurak közül Batthyány Lajos ráébredt az udvar törekvéseinek támogatásából nyerhető előnyökre, így a hivatali pályát választotta. Gyors előmenetelét segítette anyjának udvari befolyása, valamint az a szilárd gazdasági háttér, amelyet szintén Strattmann Eleonórának köszönhetett. 1716-ban két címet is kapott az uralkodótól. III. Károly császári kamarássá, majd örökös Vas megyei főispánná nevezte ki a 20 éves grófot. Két évvel később már valódi hivatalt kapott: a magyar udvari kancelláriánál „*szavazattal és ülésel bíró udvari tanácsos*” lett. Az uralkodó Magyarországon kívüli címeikkel is felruházta. 1721-ben római szent birodalmi grófságot, sziléziai-, morva- és csehországi, valamint ausztriai indigenátust (honosítást) nyert. A következő évben az alsóbb szintű közigazgatásban nyert hivatalt. III. Károly Zala vármegye adminisztrátorává (főispánhelyettesévé) nevezte ki. 1723. okt. 19-én udvari méltóságot nyert el (melyet nádori kinevezéséig viselt), az uralkodó főpohárnokmesterévé nevezte ki, amely tisztségre a Batthyány-család szinte igényt is tarthatott, hiszen 1666 és 1751 kö-

zött rövid megszakítással e familiából kerültek ki a Magyar Királyság főpohárnokai. 1727 – 1762 között töltötte be a tényleges Vas megyei főispánságot, így gazdasági helyzete mellé közigazgatási hatalmat is szerzett. Batthyány Lajos számára azonban fontosabb volt az alkancellári hivatal megszerzése (1727. jún. 1 – 1733. máj. 1.),

amelyet előtte egyházi személyek töltöttek be. Magyar Királyi Udvari Kancellária élére történő kinevezése sem váratott sokáig (1733. máj. 1 – 1746. ápr. 8.), amivel a hivatali ranglétrán igen magasra emelkedett. Ez idő alatt hivatali ügyei intézése miatt többnyire Bécsben tartózkodott. Az igazságszolgáltatás legfőbb szervében is sikerült pozíciót szereznie, amikor 1728 februárjában kinevezték a hétszemélyes tábla rendkívüli vizitátorává, majd ugyanebben az évben a válóságos belső titkos tanácsosi rangot is elnyeri. III. Károly 1740-ben bekövetkezett halála után a poroszok, a szászok, de a bajorok sem ismerték el Mária Terézia trónöröklését, csapataikat a Habsburg Birodalom ellen küldték. Döntő fontosságú volt ebben a helyzetben, hogy a magyar nemesség az uralkodó mellé áll-e. Az európai háború kimenetelét is befolyásoló állásfoglalásra az 1741. évi országgyűlés híres „*vitam et sanguinem*” jelenetében került sor, melynek egyik megszervezője és aktív résztvevője Batthyány Lajos kancellár volt. Mária Terézia tehát már uralkodása kezdetén a magyar főnemesség, különösen Batthyány Lajos lekötöztettségévé vált. Háláját újabb cím adományozásával fejezte ki. 1744-ben felvette az Aranygyapjas Rend lovagjai közé. Elelte során jelentősen gyarapította birtokait az intai (Vas vm.), kanizsai, homokkomáromi (Zala vm.), sellyei (Somogy és Baranya vm.), a zalaszentgyörgyi, a kisbéri (Komárom és Veszprém vm.) uradalommal. A budai várban a Disz téren palotát, Bicskén 24 szobás egyemeletes kastélyt építtetett. Nagykanizsán hatosztályos piarista gimnáziumot alapított, melynek működtetésére 1000 forintos alapítványt tett. 1744-ben az anyjától örökölt Strattmann-hitbizománnyt a családi birtokok jelentős részének bevonásával elsősültségi hitbizománnyá alakította át. 1746-ban betegségére hivatkozva lemondott kancellári posztjáról, birtokaira vonult vissza, lakhelyét Rohoncra választotta, de Bécsen kívül gyakran ellátogatott az 1740-es években átépíttetett körömdi kastélyába és az 1743-ban vásárolt kanizsai jószágra is. Az országos politikába az 1751-es országgyűlésen tért vissza, ahol közfelkiáltással Magyarország nádorává választották. E jelenetről így ír kortársa, a jezsuita szerzetes költő, Faludi Ferenc: „*Pálffy János után árván hagyattunk, / De kis árvaságra utána maradtunk, /*

Mert Batthyáni Lajos jön vígasztalással, / Nádor-ispánsága fényes méltósággal. / Nem szörnyű uraság ő szeme forgása, / Hatalom, erőszak nem kedve járása, / Oltalom, irgalom látszik cimerében, / Hajlandó nyájához ingyenes szívében. / Egy vitéz oroszlányt metszet pecsétjére, / Irgalmas pelikánt annak tetejére,

A vadak királylya kardot tart (kőrmével), / Pelikán fiait táplálja vérével. / Ebbül, Magyarország reményeséget vehetsz, / Benne bizakodván, bátorságban lehetsz. / Tudja, akarja is hasznát hazájának / Előmenetelét tartja sajátjának."/ A nádorsággal Batthyány Lajos a legfontosabb országos méltóságot nyerte el. Ő volt a Hétzemélyes Tábla, és az országgyűlés elnöke, egyben a nemesi felkelés parancsnoka, Pest-Solt-Pilis vármegye főispánja, valamint a jászok és kunok bírója. Fáradozásainak eredményeként kezdte meg működését 1756-ban a főhatósága alá rendelt Archivum Regni, az ország levéltára. 1756-ban megalapította a Nádor huszárezredet. 1764. május 5-én megkapta a Szent István Rend nagykeresztjét Mária Teréziától, aki a közelgő országgyűlés előtt ezen új rend alapításával akarta megnyerni magának a magyar főnemességet. Batthyány Lajos élete utolsó szakaszában a rendi előjogok védelmezőjeként szembe került a királynő politikájával, az adóemeléseket és az úrbérendezést nem támogatta, amiért kegyvesztett lett. Hosszú súlyos betegségben hunyt el 1765. október 26-án. Csödy Pál vasvári káptalan 1766. Bőjt elő havának 21-dik napján a Németújvári Szent Ferenc rendi kolostor templomában, „... a Méltóságos Groff Batthyáni Fámiliának temető helyén ... az oda egybe gyűlt Méltóságos, Nagyságos, Tekintetes és Nemes Úri Hallgatók előtt” tartott halotti beszédében Batthyány Lajos nevében az elsőszülött fiához intézett búcsúszavaiban az alábbiakat mondta: „*Hol vagy Gróff Batthyány Ádám Generális és Fő Ispány kedves első szülött fiam! Be nehezen várlak már harmad Naptul fogva. Jőjfel sietséggel Kanizsáru, állj beteg ágyam mellé, halljad Bütsüzásomat, tanuljad utolsó intésemet, vedyed Atyai Aldásomat. Tudja egész Ország, hogy jó Atyád voltam, Őstül maradt Javaimat nem csak épen meg tartottam a Te, és Testvéreidnek számára, hanem gondos Atyáskodó Iparkodással azokhoz többet is szerezvén, Hogy annyival inkább régi Fámiliámat gyökerezzé, állandósabbá tehetném. A Fiú első Szülött ségnek örökös részét Felséges udvartul kinyertem, melly Királyi Decretumban erőssé tétetett. Oszályban Téged illető Résczen felül néked, mint idősbik Fiamnak ajándékozom Napkeleti igaz Gyöngyökbül gazdagon ki rakatott egy Öltözet Ruhámat, arany Bárányommal, és abban lévő Két drága Brillant Kövekkel együtt, mellyeket boldog Enlékezeti Felséges 6-dik Károly császártul, és annak felséges élete mássátul én is Különös Ajándékul*

nyertem. Valahányszor Gyöngyökkel ékesített Ruhámra tekétesz, vagy azt magadra veszed, emlékezzél, hogy az igaz Gyöngy égi harmatnak tiszta Csöppibiil terem, s Keménykedik össze, azért ámbár a Tenger Fövenyes partján találatik, nagyobb Társasága vagyon az Éggel, mintsem az Tengerrel. Arra igyekezzél Te is, hogy minden cselekedeted is, téendő érdemeid mint a drága Gyöngy Égi Aldásnak Harnatjából nevelkedjenek, és hasznos szépségekért Királyod, és Hazád előtt Kellemetes kedves Tekinteben legyenek.”

Batthyány Károly József (I.) herceg (Rohonc, 1698. ápr. 28 – Bécs, 1772. ápr. 15.) Élt 74 évet. Batthyány II. Adám (1662 – 1703) és Strattmann Eleonóra (1672 – 1741) fia, *Batthyány I. Adám dédunokája*. Felesége 1. gróf Waldstein Barbara (1693. nov. 1 – 1724. nov. 16.), 2. gróf Strattmann Mária Terézia (1708. máj. 1 – 1760. ápr. 18.), 3. gróf Batthyány Mária Antónia (1720. jan. 7 – 1797. jan. 17.).

Királyi kamarás, császári és királyi valóságos titkos tanácsos, államminiszter, Horvátország, Szlavónia, Dalmácia bánja, a báni tábla elnöke, a Német-Római császárság tábornagya, egy dragonyos hadosztály ezredese, Zala vármegye valóságos, Vas és Somogy vármegye örökös főispánja, II. József és II. Lipót fő-

hercegek nevelője, az Aranygyapjas Rend lovagja, a Szent István Rend nagykeresztjének tulajdonosa, 1764-től birodalmi herceg elsőszülöttségi örökösödéssel.

Batthyány Károly ifjúkorától katonáskodott. Katonai pályáját Savoyai Jenő parancsnoksága alatt kezdte. Az 1716–1718. évi törökellenes háborúban, mint vértiszt kítünt a pétervárad és a belgrádi ütközetben. 1719-ben Konstantinápolyban járt a császári követség tagjaként. 1723-tól a Caraffa vérteszred vezérővezredese. 1731-től az egykori Waderbom dragonyos ezred tulajdonosa. 1734-ben Savoyai Jenő parancsnoksága alatt harcolt a Rajnánál, 1735-ben altábornagy lett. 1737–1739 között részt vett a törökök elleni háborúban. Érdemeiért lovassági tábornokká léptették elő. 1739 – 1740 között a Habsburg Birodalom berlini követe volt a porosz udvarban. 1740 – 1748-ban az osztrák örökösödési háborúban a bajorországi, németalföldi és a csehországi császári csapatok parancsnoka, a Habsburg ház egyik megmentője volt. 1742. okt. 5 – 1756. márc. 15-ig Horvátország bánja. 1743. dec. 16-án kinevezték Bajorország kormányzójának és a megszálló sereg főparancsnokának. 1744-ben kis létszámú seregével Csehországot védte a porosz támadások ellen, s bár Prága elfoglalását nem tudta megakadályozni, portyázó csapatai súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek. 1745-ben ismét betört Bajorországba, s április 15-én a pfaffenhofeni csatában győzelmet aratott az övénel jóval erősebb francia-bajor

csapatok felett, mire a bajor választófejedelem kénytelen volt békét kérni. Belgiumban a kormány teljes hatalmú megbízottja. 1745-től tábornagy, és a németalföldi császári és királyi haderő főparancsnoka. 1747-től haláláig Somogy vármegye főispánja. 1748-tól Mária Terézia kérésére irányította a későbbi II. József és II. Lipót nevelését és vezette udvarukat. A hadi tudományokban, erődépítésben és terep-
tanban személyes oktatójuk volt. Modellekkel dolgozott, s a tanulmányok kezdetén 10 – 12 éves korban lévő gyermekek játékosan reális oktatása igen eredményes volt. Mária Terézia a fő állami

ügyekben szívesen hallgatott Batthyány tanácsaira, akit kitüntetett kegyeivel, Trautmannsdorfi birtokán többször meg is látogatta. Anyja után a Strattmann-féle jószágokban Payerspach, Trautmannsdorf, Fischament és Entzendorfra nézve elsőszülöttségi hitbizományt alapított. II. Ferenc császártól Batthyány Károly 1764-ben német-római birodalmi hercegi rangot nyert pénzverési joggal együtt. Mivel fiúörököse nem volt, hercegi címét 1764. február 27-én kiterjesztette Lajos Ernő bátyjára, majd hatalmas vagyonával együtt annak elsőszülött fiára, III. Ádámra hagyta. E hagyatékba könyvtára is beletartozott. Batthyány Károly herceg bécsi, Trautmannsdorfi és Payersbachi gyűjteményeinek katalógusai tájékoztatást adnak a korszak arisztokratáinak európai szintű műveltségéről. A herceg főként bécsi házában tartózkodott, ottani gyűjteménye – közel 3000 kötet – modern könyvtár. Francia és német nyelven a kortárs szépirodalom, a történeti és államelméleti munkák mellett teológiai érdeklődésének megfelelően jezsuita művek sorakoztak polcain. Ez volt az olvasott könyvanyag. A Trautmannsdorfi monumentális – közel 4000 kötetes – gyűjtemény az udvarházhoz illő, de feltehetően nem gyakran forgatott bibliotéka volt, tematikusan olyan, amit örökölhetett: klasszikus auktorok, egyházatyák kiadásainak sora, a 15–17. századi nagy történetírók, filozófusok művei. A Payersbachi kisebb könyvtár teológiai gyűjteménynek nevezhető, szintén régebbi, 15–17. századi szerzők műveivel. A család Batthyány Károly halála után Körmenden vonta össze a könyvgyűjteményeket, melynek időpontja a kéziratos katalógus keltezése alapján 1801-re tehető. A jórészt Batthyány Károly ex librisével ellátott köteteket tartalmazó könyvtár egy része – 160 mű 800 kötete – az orosz megszállás idején, az akkor még meglévő 3429 kötetből elveszett, vagy elpusztult, de lelkes és bátor körmendiek segítségével 2629 könyv megmenekült a biztos pusztulástól, 1947-ben az Iparművészeti Múzeumba került.

Batthyány-Strattmann III. Ádám Vencel (2.) herceg (1722. márc. 27 – 1787. okt. 25.) Élt 65 évet. Batthyány I. Lajos Ernő és Kinsky Mária Terézia fia, *Batthyány I. Ádám úkmokája*. Felesége gróf Illésházy Terézia (1734. dec. 9 – 1787)

Báni helytartó, tárnokmester, kamarai tanácsos, tábornok, koronaőr, Vas vármegye örökös főispánja.

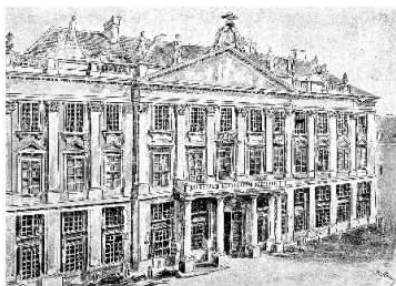
Batthyány Lajos legidősebb fia katonai pályára lépett. Prága ostrománál egy lovas nemesi fölkelő ezred parancsnoka, a báni sereg generálisa. 1744 – 1746 között koronaőr, 1753 és 1755 között nagybátyja, Batthyány Károly horvát bán báni helytartója volt, egy magyar gyalogezred tulajdonosa, a tüzérség főparancsnoka, Mária Terézia titkos tanácsosa, a Hétszemélyes Tábla bírója. 1759 – 1782 között kamarai tanácsos és tárnokmesteri cím birtokosa. 1761-től – mivel atyja lemondott javára – 1787-ig Vas vármegye örökös főispáni tisztségét is betöltötte. A Batthyány család 18. századi generációinak könyvgyűjteményén keresztül az általános könyvgyűjtési és olvasási szokások változása is szemlélthető. Az 1750-es évek elején például Batthyány Ádám herceg hálószobájában összeírták a szekrényén lévő könyveket, tehát olyan köteteket, melyeket feltételezés szerint olvasott is. Csaknem teljes egészében francia nyelvű e kis bibliotéka, latin és német könyvet csupán egyet-kettőt tartott szobájában. Jellemző, hogy olvasmányai között a klasszikus római és görög auktorok is francia fordításban szerepeltek.

Batthyány József gróf (Rohonc, 1727. jan. 30 – 1799. okt. 23. Pozsony) Élt 62 évet. Batthyány Lajos Ernő és Kinsky Terézia fia, *Batthyány I. Ádám úkmokája*.

Esztergomi érsek, hercegprímás, bíboros, egyházszervező, könyvgyűjtő.

A gimnáziumot Kőszegen végezte, majd a nagyszombati egyetemen tanult. Itt végezte bölcséleti, jogi és teológiai tanulmányait. Nagy műveltségénél, valamint családi összeköttetéseinél fogva – atyja nádor volt – az egyházi pályán tüneményes gyorsasággal haladt előre. Első szentmiséjét Pozsonyban tartotta 1751. május 4-én. Alig 25 éves korában, 1752-től az esztergomi káptalan tagja, kanonok és barsi főesperes, majd rátóti, 1753-tól vasvári, 1755-től pozsonyi prépost. 1759-ben 32 évesen Erdély püspöke, Kolozsvárott árvaházat létesített. 1760-ban 34 éves korában már kalocsai érsek, – prímás híján – az ország első főpapja. Itt gimnáziumot és nyomdát alapított. 1763-ban egyházlátogatást, canonica visitációt rendelt el egyház-megyéjében, melyen maga is aktívan részt vett. 1776-ban, 49 éves korában a királynő kegye folytán esztergomi érsek, hercegprímás, s egyúttal királyi főkancellár is, mely tisztséget haláláig viselte. 1777-ben az új szombathelyi megyéspüspököt, Szily Jánost ő iktatta be hivatalába. A császár és a pápa közti viszályban mindkét fél

Lipótót, 1792. jún. 6-án I. Ferencet Budán. Batthyány József – mint ahogyan kortársai állítják – egyike volt a legkiválóbb elméknek, a legkitünőbb szónoknak. *„Ez a férfiú rendkívüli módon ragaszkodott királynőjéhez. Komikus külseje alatt helyesen működő és, igaz és beható jellemre jellemzett, és mivel ezzel nála nagy természetes ékesszólás van összekötve, szava igen nyomonkövető volt, annál is inkább, mert az országot teljesen ismerte.”* Mind az egyházi, mind pedig a politikai életben már kalocsai érsek korában vezető szerepet játszott, Mária Terézia királynő és Albert herceg királyi helytartó legfőbb tanácsadója volt, – ekkor az esztergomi érsekség több mint tíz évig betöltetlen volt. Támogatta Mária Terézia intézkedéseit, később viszont élesen szembefordult II. József reformjaival, a klérus antijozefinista nézeteivel azonosult. Szemben állt Bécs közpon-tosító, a püspökök önállóságát korlátozó törekvéseivel, tüntetően magyarul prédikált, és az újonnan épülő templomokat magyar szentekről nevezte el. Az 1790–1791-es országgyűlésen nagy feltűnést keltve magyarul mondta el megnyitóbeszédét, megpróbált közvetíteni az udvar és a nemesség között. Batthyány József jelentős kultúrapártoló tevékenységet folytatott, iskolákat alapított, megépíttette a pozsonyi primási palotát 1777 – 1781 között Melchior Hefele építésszel, és a pozsonypüspöki nyaralókastélyt, melynek kertjét a barokk kertművészet ízlése szerint alakíttatta ki. A Pozsonyban működő érseki könyvtár magyar vonatkozású történeti, politikai és geneológiai kéziratokkal és kódexekkel gyarapította. 1769-ben Bél Mátyás özvegyétől megvásárolta és Miller Jakab Ferdinánddal feldolgoztatta Notitia Hungariae kéziratait, mert kiadásukat tervezte. Így kerültek e páratlan iratok több mással egyetemben, később 1821-ben az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárba Batthyány-gyűjtemény néven, mivel a török hódoltságot követően az esztergomi főpapok csak 1820-ban tértek vissza eredeti székhelyükre. Rohonci kastélyában operaelőadásokat, Pozsonypüspökiben színi előadásokat tartottak. Castrum dolorusát – díszravatalát – a pozsonyi dóm-ban állították fel. Székét halála után tíz évig nem töltötték be.

Batthyány Tivadar (Tódor) gróf (Rohonc, 1729. okt. 15 – Bécs, 1812. jún. 3.) Élt 83 évet. Batthyány Lajos Ernő (1696 – 1765) és gróf Kinsky Terézia (1700 – 1775) fia. *Batthyány I. Ádám ükunokája.* Felesége gróf Esterházy Philippine (1734. jan. 2 – 1811. ápr. 4.)

Gépész, feltaláló.

Batthyány Lajos utolsó nemzeti nádorunk fia, Batthyány József esztergomi érsek öccse műszaki érzékkel megáldott, ipari vállalkozásokat

kockázató főúr. Bécsben és más külföldi főiskolákon gépzeti tanulmányokat folytatott, majd birtokán különféle ipari létesítményeket, manufaktúrákat alapított, bár többségük rövid életű volt. Korának legsokoldalúbb magyar ipari vállalkozója volt. Műmalmi működtek Ozályban és Buccariban, majolika- és textilfestő manufaktúra üzemelt Kisbéren, vas – és rézbánya Horvátországban, porcelánmanufaktúra Bécsben, posztóüzemek Tarcsán és Baranya megyében, kénsv-, réz- és tűkészítő üzem Borostyánkőn. Műszaki érdeklődésére nemcsak az jellemző, hogy Totth Ferencnek a század egyik legjobban képzett mérnökének külön laboratóriumot építtetett, hanem az is, hogy olyan gazdag műszaki könyvtárat gyűjtött össze, amelynek a maga korában aligha volt párja. Kereskedelempolitikai terveit érzékelteti, hogy kapcsolatokat keresett Sain-Sauveur márkival, a trieszti francia konzullal. Leveleiben a francia – magyar gazdasági együttműködés lehetőségeit és Fiume szabadkikötővé fejlesztését vázolta fel. Batthyány Tódor önálló magyar külkereskedelmet célzó törekvései azonban az udvar ellenállása miatt meghiúsultak. Nevét azonban *„víz ellenében úszó”* hajói tették ismertté. 1774-ben az udvar megbízta a Kulpa hajózhatóvá tételével. 1777-től rendszeresen érkeztek keleti árukkal megrakott, nagy Batthyány-féle hajók a Száva-Duna útvonalon Pestre és Bécsbe. Utóbb tengerjárásra is alkalmas hajót épített. A „Donau” névre keresztelt, tengerjárásra is alkalmas hajója 1783-ban két és fél hónap alatt tette meg az utat Bécs és Cherson Fekete-tengeri kikötő között. Több „Bucentaurus” – így nevezték a velencei dózsák díszgályáikat – saját találmányú hajója közül a víz ellenében úszó, valószínűleg lójárgánnyal hajtott lapátkeretes vízi alkotmány nagy feltűnést keltett, melyet sokszor megőrkítettek, s a metszetek és akvarellek minden esetben nagy álmélkodó tömeget is ábrázolnak. Hajójára 1793-ban 20 évig érvényes szabadalmi oltalmat nyert. Makettje 1918-ig a körmendi kastélyban volt megsemmíthető. E hajó Bécsben tett látogatásáról színes metszet és röplap is fennmaradt. A Magyar Kurir 1793. október 8-i számában a riporter elevenen érzékelteti az óriási eseményt: *„Méltóságos Gróf Batthyány Tódor Ó Exelenciája egy oly hajónak nemét találta fel és készíttetett itten Bétsben, mellyel a leg szelesebb időben is*